

ЧЫМ АРАЛІ НАШЫ ПРОДКІ?

М.Ф. АПЕЙКА, бібліятэкар БАТУ

Стан сельскай гаспадаркі ўвогуле і механізацыі гэтай галіны, у прыватнасці, быў тым лепшы, чым бліжэй было да вузлавых станцый чыгункі і паштовых трактаў, да рачных портаў. Блізкасць не толькі гандлёвых, але і адукацыйных цэнтраў гэтаксама мае вялікі ўплыў на развіццё як усіх галін эканомікі, гэтак і сельскай гаспадаркі, у прыватнасці.

Неабходна адзначыць, што для ўсіх беларускіх губерняў, за выключэннем Смаленскай, адукацыйнымі, машынабудаўнічымі і гандлёвымі цэнтрамі былі гарады Мінск, Горкі, Вільня, Санкт-Пецярбург і Варшава, а для Смаленскай губерні - Масква.

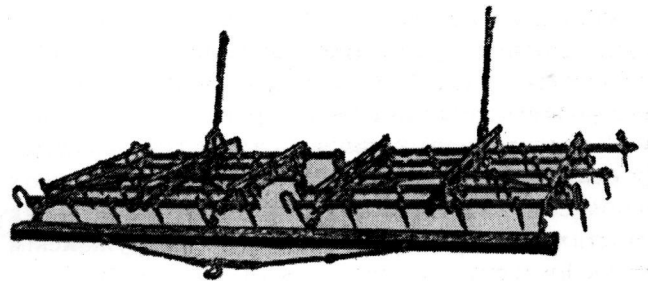
Уклад Горацкіх навучальных устаноў у развіццё сельскагаспадарчай навукі і тэхнікі быў не толькі ў адукацыі спецыялістаў сельскай гаспадаркі, што само сабою, безумоўна, надзвычай важна, - тут ішло рознымі шляхамі ўкараненне новай тэхнікі, праводзіліся выпрабаванні машын, выдаваліся прывілеі на вынаходніцтвы ў галіне сельскай гаспадаркі Дэпартаментам Земляробства, вялася сур'ёзная селекцыйная праца, шляхам гандлю прапагандавалася новая земляробчая тэхніка.

Аднаўляючы свой парк машын за кошт той тэхнікі, якая паступала па доўгатэрміновым кантракце з маскоўскіх заводаў Э. Ліпгарта і братоў Буценоп, Горацкія навучальныя ўстановы сітэматычна прадавалі мясцоваму насельніцтву па зніжанным кошце састарэлае для навучальнага працэсу абсталяванне.

Апроч таго, Рамесная вучэльня і механічныя майстэрні пры Горацкіх навучальных установах стала выраблялі сельскагаспадарчыя машыны і прылады не толькі для сваіх патрэб, але і на про-

даж. Як і Горацкі чыгуналіцейны завод, яны выраблялі вялікую колькасць копіяў з машын розных фірм і марак, гандлюючы імі па меншых коштах, чым арыгінальнымі машынамі.

Па дадзеных Дэпартаменту Земляробства, апублікаваных у аглядзе С.М. Леніна, вядомага спецыяліста па механізацыі сельскай гаспадаркі, найбольшым попытам карысталіся ў Магілёўскай губерні сярод вырабаў машыны Шварцгофа (Рыга), а гэтаксама вырабы Горацкага чыгуналіцейнага завода, прычым цікава, што сяляне ахвотней набывалі копіі Горацкага чыгуналіцейнага завода, чым тыя самыя мадэлі вырабу маскоўскіх заводаў Э. Ліпгарта і братоў Буценоп, тлумачачы такую

Барана "зігзаг" Говарда

перавагу лепшай якасцю вырабаў Горацкага завода.

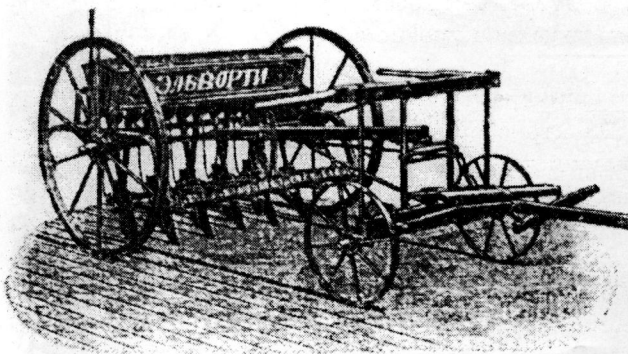
Гродзенская губерня, на думку У.І. Леніна [1], як і Мінская, ішла па капіталістычным шляху развіцця. Тут, па дадзеных С.М. Леніна, побач з параконнай літоўскай сахой вялікай папулярнасцю карысталіся плугі, эксцірпатары, драпачы, бароны розных марак.

Найвялікшай папулярнасцю карысталіся рухадлавыя плугі (плугі з цыліндрычным адвалам) Цыхоўскага, Уржэсінскага, Сухені, Доўгерда розных мадыфікацый, а гэтаксама люблінскія плугі.

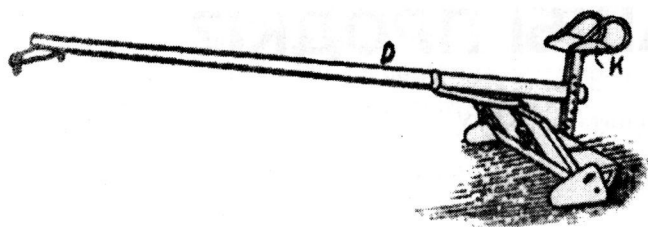
Крыху радзей былі распаўсюджаны тут аднакорпусныя плугі Сака і Экерта, французскія плугі Дамбала, плугі сістэмы Лявіцкага і плугі графа Храбтовіча.

З двухлемешных найчасцей трапляліся плугі Экерта, Сака, Флетэра і Дамбала № 11, а з трохлемешных плугоў часцей ужываліся экертаўскія.

З машын для рыхлення глебы шырока былі распаўсюджаны шатландскія (шкоцкія) бароны, зігзаг Говарда, сенажатныя бароны, драпачы, эксцірпатары, культыватары, польскія драпачы

Радавая сеялка Эльворці

Валакуша

(званыя гэтаксама ралам і культыватарам), шведскія бароны - эксцірпатары з 9 або 11 лапамі на трохкутнай жалезнай раме, амерыканскія культыватары і гагенгеймскія эксцірпатары.

Каткі тут ўжываліся простыя драўляныя, чыгунныя гладкія і кольчастыя.

З дзейных у Гродзенскай губерні 937 удасканаленых машын для арання толькі 89 належала сялянам - астатнія былі ўласнасцю памешчыкаў.

Цікава тое, што, чым бліжэй да вузлавых станцый чыгункі знаходзіўся павет, тым лепей была там механізавана сельская гаспадарка. Напрыклад, Гродзенскі павет, які быў у цэнтры перакрываў рачных, чыгуначных шляхоў і паштовых трактаў, быў добра развіты ў галіне механізацыі сельскай гаспадаркі. Тут ужывалася 1562 ўдасканаленых машыны для рыхлення глебы (у сялянскіх гаспадарках) з агульнага ліку такіх машын па губерні 1811, у той час, як у іншых паветах такіх машын было мала, а ў Пружанскім не было зусім.

У Віленскай губерні былі механізаваны, гадоўным чынам, панскія маэнткі. Па ўзроўні механізацыі Віленская губерня моцна саступала Гродзенскай: удасканаленых машын для арання тут было толькі 230, з іх толькі адна належала сялянскай гаспадарцы.

Найбольшая колькасць такіх машын працавала ў гаспадарках Ашмянскага і Лідскага паветаў (адпаведна 95 і 51 машына). А вось з 516 машын для рыхлення глебы ў Дзісенскім павеце

было 225 удасканаленых, а ў Лідскім - 151, прычым сялянам тут належала толькі 12 такіх машын, па адной у Вілейскім і Лідскім паветах і па 5 у Дзісенскім і Ашмянскім.

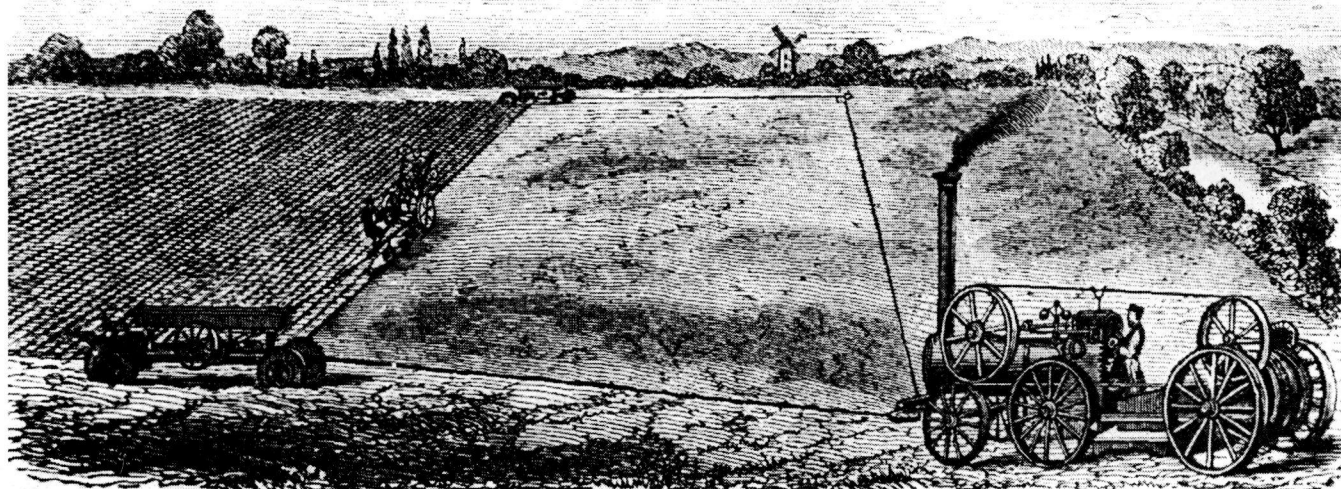
Як бачым, нямалую ролю тут адыгрывала не толькі ўдалая блізкасць да вузлавых станцый чыгункі, буйных станцый паштовых трактаў, рачных портаў, але і блізкасць да вяпкіх адукацыйных, машынабудаўнічых і гандлёвых цэнтраў.

У Віцебскай губерні машын для ўздыму глебы агулам было 356834, з іх у сялянскіх гаспадарках ужывалася 314462, астатнія ў панскіх маэнтках. Удасканаленых машын для ўздыму глебы ў гэтай губерні ў 1910 годзе, па дадзеных Цэнтральнага статыстычнага камітэта пры Міністэрстве унутраных спраў, было 565, з іх у сялянскіх гаспадарках - 326. Цікава, што сярод сялянскіх гаспадарак гэтай губерні найбольшую колькасць удасканаленых машын для ўздыму глебы мелі гаспадаркі Дзвінскага павета (120 машын), крыху меней гаспадаркі Віцебскага павета (97 такіх машын), яшчэ меней - у Лепельскім павеце (54 машыны). Цікава, што і па механізацыі панскіх гаспадарак Дзвінскі павет таксама быў на першым месце ў Віцебскай губерні, маючы 56 удасканаленых машын, у той час, як Лепельскі і Віцебскі паветы ў панскіх гаспадарках мелі адпаведна 44 і 43 машыны.

У Віцебскай губерні працавала 8 паравых плугоў, з якіх 5 ужывалася ў Рэжыцкім і 3 - ў Лепельскім паветах.

Розных машын для рыхлення глебы сяляне Віцебскай губерні мелі 258463, з іх толькі 204 былі ўдасканаленымі, у той час, як у панскіх гаспадарках было 40397 машын, з якіх 1263 былі ўдасканаленыя, прычым большасць гэтых машын працавала ў панскіх маэнтках Віцебскага, Дзвінскага і Лепельскага паветаў (адпаведна 457, 453 і 90 машын).

Паравое аранне пры кругавой сістэме. Канец XIX ст.

І ў той самы час у Веліжскім і Невельскім паветах ані ў паноў, ані ў сялян не было падобных машын. Не было ўдасканаленых машын для рыхлення і ў сялян Віцебскага, Гарадоцкага, Себежскага паветаў, хаця памешчыкі тамтэйшыя такія машыны мелі.

Нагадаем, што Віцебская губерня займала першае месца ў Расійскай імперыі па вытворчасці глебаапрацоўчых машын пры тым, што колькасць прадпрыемстваў па вырабе сельскагаспадарчай тэхнікі тут была адносна невялікая: 8 фабрык і заводаў з абаротам звыш 1000 рублёў у год і 183 прадпрыемствы паменей. Для параўнання: у Мінскай губерні прадпрыемстваў з абаротам звыш 1000 рублёў у год было 17, у Гродзенскай - 9, а Віцебская, такім чынам, стаяла па гэтым паказчыку на трэцім месцы - у Віленскай губерні было 4, а у Маплёўскай - 3 такіх прадпрыемствы.

З найбольш папулярных у Віцебскай губерні адналемешных плугоў варта адзначыць шведскія і арліныя плугі малога і сярэдняга памераў заводаў Шварцгофа і Фельзера (Рыга), аднаконныя і параконныя бесперадковыя плугі. Па дадзеных С.М. Леніна [2], прыблізна гэтак былі распаўсюджаны і рухадлавыя плугі Ёржасінскага, Цыхоўскага, Сухені вырабу заводаў Шварцгофа, Цагельскага,

А. Гродзкага і інш. Месцамі ўжываліся лёгкія аднаконныя плугі завода Вітэкопф (Мітава).

Вялікім попытам карысталіся ў Віцебскай губерні бароны Валькура, зігзаг Говарда, сенажатная барана Лааке. Працавалі гэтаксама трох і чатырохлемешныя запашнікі, драпачы, эксцірпатары.

Што да каткоў, то тут у сялянскіх гаспадарках амаль паўсюль яны былі драўлянымі, самаробнымі - чыгунныя кольчастыя ўжываліся ў адзінкавых панскіх гаспадарках.

Такім чынам, найбольшую колькасць удасканаленых машын для ўздому і рыхлення глебы мы бачым у Мінскай, Гродзенскай і Віцебскай губернях.

Найбольшая колькасць паравых машын працуе зноў тут. Як бачна, гэтыя губерні ішлі па капіталістычным шляху развіцця гаспадарання

Літаратура

1. Ленин В.И. Развитие капитализма в России/Полное собр. соч. т.3.-с.188, 256, 259, 301, 588.
2. Ленин С.Н. Выбор земледельческих орудий и машин. Вып.1: Плуги, бороны, сеялки, молотилки, приводы, веялки, веялки-сортировки и сортировки. - Спб, 1898. -94 с. с 83 рис. и черт.